

## Bireylerin Sosyal Medyadaki Etkileşimlerinin Yapay Zekâ Bağlamında Değerlendirilmesi ve Nagel'in Öteki Zihinler Problemine Yaklaşımı Açısından Kritiği

*Evaluation of Individuals' Interactions on Social Media within the Context of Artificial Intelligence and Its Critique in terms of Nagel's Approach to Problem of Other Minds*

VEDAT ÇELEBİ  SAİT CAN ATAMAN 

Erciyes University

Received: 29.01.2021 | Accepted: 10.05.2021

**Abstract:** Artificial intelligence studies emerge as one of the most important issues in the fields of computer and informatics. One of the important problems of the philosophy of mind is the problem of "other minds" which we will evaluate within the framework of artificial intelligence studies. It is seen that the subjective character of the conscious experience determines the basis of the problem of other minds. The question "How do we know that a person and non-human creatures have a mind or are conscious," is the main question of the problem of other minds. This problem has been addressed based on our social relations with the outside world and people so far. In this direction, the purpose of the article is to critique this problem through social media, which is the socialization media and space of today's society. In conclusion, in the article, it is aimed to examine the existence of individuals on social media within the framework of artificial intelligence and with reference to the argument of the subjective character of conscious experience that Nagel put forward regarding the problem of "other minds".

**Keywords:** Nagel, artificial intelligence, other minds, individual, consciousness, social media.

✉ Vedat Çelebi  
Erciyes Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü  
38030, Kayseri, Turkey | celebivedat@gmail.com

✉ Sait Can Ataman  
Erciyes Üniversitesi, SBE, Felsefe Programı  
38030, Kayseri, Turkey | saitataman@gmail.com



## Giriş

21. yüzyıl da bilimsel ve teknolojik ilerlemeler sayesinde günümüz bilimi, elde ettiği sonuçlar aracılığıyla “yapay zekâ” çalışmalarında daha somut adımların atıldığı bir seviyeye ulaşmıştır. Bu sahayı, aynı zamanda günümüzün en güncel ve dikkat çekici tartışmalarına neden olan bir saha olarak ifade etmek yanlış olmayacaktır. Yapay zekâ kavramı, insan zihninden esinlenen bir kavramdır. Bugüne kadar insan zihni birçok araştırmaya konu olmuş ve yine birçok felsefeci tarafından tartışılmıştır. Sadece insanın kendi zihni değil öteki zihinlerin varlığı da bilinç kavramıyla birlikte bu tartışmaların içerisinde yer bulmaktadır. Bilinç konu edildiğinde, yapay zekâ bilincin kaynağını nereden almalı, yapay zekâ bilinçli ya da bilinçsiz olabilir mi gibi sorular temel sorular olarak karşımıza çıkmaktadır.

Yapay Zekâ çalışmaları, en genel anlamı ile “makinelere veya robotların insanlar gibi düşünüp düşünemeyeceği” sorusundan ortaya çıkmıştır. Günümüzde YZ kavramı bilimin bir alt dalı olarak ele alındığı gibi, yazılım veya işletim sistemi olarak kendisinin programlandığı, yüklendiği tüm makine veya robotların genel adı olarak da kullanılır. Genel anlamda YZ: “bir takım algoritma ve sözdizimsel programlamalar aracılığıyla üretilen ve insan gibi düşünme, algılama, yargılama, analiz etme, deneyim sahibi olma gibi yetenekleri taklit etmeye çalışan insan üretimi sistemlerdir” (Çelebi & İnal, 2019: 652).

YZ etrafında doğan problemler, zihin felsefesinin en önemli konularını kapsayıcı bir şekilde yansıtır. YZ kavramının ortaya çıkışı 1950’li yıllara dayanır. İlk defa uzman bilim insanlarınca zeki bilgisayarların gerçekleştirilme olasılığının araştırılması düşüncesiyle 1956 yılında Dartmouth Koleji’nde düzenlenen konferansta ‘Artificial Intelligence: AI’ (Yapay Zekâ) biçiminde bir kavram olarak ortaya atılmıştır (Adalı, 2017: 9). Yapay zekâ kavramını bu konferansta ilk olarak John McCarthy ortaya atmıştır. Sunduğu çalışmada John McCarthy, öğrenmenin her türlü yönünü ve insan zekâsının herhangi bir özelliğini anlamak amacıyla benzerlik sağlayacak bir makinenin yapılabileceği temelinde ilerlenebileceğini öne sürer.<sup>2</sup>

YZ genel olarak her ne kadar bilimsel ve teknolojik gelişmelerin bir

<sup>1</sup> Kullanım kolaylığı açısından *yapay zekâ* kavramı YZ ile, *doğal zekâ* kavramı ise DZ ile kısaltılacaktır.

<sup>2</sup> Bkz. <https://250.dartmouth.edu/highlights/artificial-intelligence-ai-coined-dartmouth>.



ürünü olarak görülse de sadece bu iki alanın kavramları ile ele alınması, kavramın tam anlamıyla içeriğini yansıtmaz ve dolayısıyla kavramın içeriğinde barınan problemlerin açık ve net bir şekilde tartışılmamasına neden olur. Ayrıca YZ ile doğan problemlerin ele alınması felsefi açıdan etik, sosyal ve epistemolojik bazı problemleri de doğurmaktadır. Dolayısıyla YZ çalışmaları çerçevesinde doğan problemler, zihin felsefesinin diğer problemlerinin de felsefi açıdan ele alınmalarını gerektirir. Söz konusu bu belirlemelerin göz ardı edilmelerinin bu çerçevede YZ alanında gösterilen birçok başarının yanında ciddi başarısızlıklara da sebep olmasında önemli birer etken oldukları söylenebilir: “Bu büyük başarısızlıkların nedeni de tam olarak felsefi düşünmenin eksik olması ya da en azından yapay zekâ alanını salt bilgisayarlar bilimine indirgeyen belli bir felsefenin gelişmesidir” (İfrah, 2002: 115). “Dolayısıyla, ele aldığımız konu bir taraflıya bilimsel çalışmalarla ilgiliyken diğer taraftan da özellikle ruh ve beden arasındaki ilişki problemini içermesi sebebiyle de felsefenin temel alanlarından olan ontoloji, epistemoloji ve en temelde de zihin felsefesiyle ilişkili olmaktadır” (Çelebi, 2019: 352).

Zihin felsefesinin başlangıç problemi olarak sayılabilecek olan “zihin-beden” problemi bağlamında ortaya konulan “Bedenlerimizden ayrı zihinlere sahip miyiz?” ve buna ek olarak “öteki zihinler” çerçevesinde “öteki insanların düşündüğünü, hissettiğini ve benim gibi bilinç sahibi varlıklar olduğunu nasıl bilirim?” soruları “yapay zekâ” problemi ile birlikte zihin felsefesinin temel sorunları olarak girift bir yapı oluşturur (Warburton, 2019: 251, 279). “Öteki zihinler” problemi, teknoloji ilerleyip bilgisayarların hayatımızda önemli bir hale geldiği çağımızda gün geçtikçe daha belirgin bir hale gelmektedir. Düşünen bir birey ve bir bilgisayar arasında ayırım yap(ama)mak, konunun önemini ortaya çıkarmaktadır.

Özet olarak yukarıdaki şekilde ifade edebileceğimiz bu problemde cevap bekleyen birçok soruyla karşı karşıyayız. Özellikle günümüzde bilgisayarlar aracılığıyla sosyal ağlarda iletişim ve etkileşim halinde olduğumuz öteki zihinlerin gerçek anlamda insanlar olup olmadıklarını nasıl biliyoruz? Bilgisayarlar aracılığıyla öteki zihinlerle kurmuş olduğumuz etkileşimde karşı taraftaki duygu ve düşüncelerin epistemolojik anlamda nesnel bir bilgisine öznel olarak sahip olduğumuzu nasıl söyleyebiliriz? Bu doğrultuda bu



etkileşimden öznel olarak, nasıl oluyor da deneyimlediğimiz duygu ve düşüncelerin tam da karşıdaki göndericinin duygu ve düşüncelerine cevap olarak sunulması gereken bilişsel ve duygusal tepkiler olduklarını biliyoruz? Bilgisayarlarla iletişim kurarken, karşıdaki bilgisayardan aldığımız gönderilere insan zihnine yüklediğimiz öznel anlamları nasıl yükleyebiliyoruz?

İnsan türünün internet çağında içinde yaşadığı toplumla ilişkisini bilgisayarlar üzerinden kurması ve sosyalleşmesi, problemi çok daha belirgin kılmakta ve bir o kadar da önemini arttırmaktadır. Düşünen ve toplumsal bir varlık olan insan, hali hazırda toplumsallığını bilgisayar ağları üzerinde kurulan bir zeminde yaşamaktadır. “Öteki zihinler’ olarak fiziksel dünyadan, ağ kabloları üzerindeki veri akışlarında birer yansıma olarak evrimleşen günümüz insanı (!) ne kadar insan, ne kadar bilgisayardır?” Bu soru, hesaplaşılması gereken can alıcı bir soru olarak karşımıza çıkmaktadır.

### 1. Yapay Zekâ Açısından Sosyal Medyada Günümüz İnsanın Durumu

Bilgisayarlar kendilerine verilen programlar aracılığıyla algoritmalar çerçevesinde çalışırlar. Burada programlar için, önceden verilen koşulların analizlerini kapsayan bir seçimler çöklusunun algoritmik ilerleyişi söz konusudur. YZ sistemlerinde ise önceden verili olmayan bilgilerin sistem tarafından üretilmesi ve bu doğrultuda sistemin kendi kendine öğrenmesi odak noktasıdır. Tıpkı insandaki öğrenim ve zekânın gelişimi gibi: “Yapay zekâ terimini önerenlerin beklentileri, insan gibi düşünen ve dolayısıyla insan gibi davranan bilgisayarların geliştirilmesidir. İnsan nasıl öğreniyor ve zekâsını nasıl geliştiriyor ise, bilgisayarların da aynı yolla öğrenmesi ve zekâsının geliştirilmesi amaçlanmıştır” (Adalı, 2017: 9).

Alan Turing’in 1950 Yılı’nda yayınlamış olduğu “Computing Machinery and Intelligence” makalesi YZ çalışmalarının ortaya çıkmasında büyük pay sahibi olmuştur: “Ünlü bilgisayar bilimcisi Alan Turing’in 1950 yılında “bir makinenin insana eşdeğer veya ondan ayırt edilemeyen akıllı davranış sergileme becerisini” kıstas alan deneyi geliştirmesi bu alanda önemli bir kilometre taşı olmuştur” (Ayas, 2018: 3).

YZ çalışmaları bağlamında bilgisayarların bir gün kendilerine verilen algoritmalarla yetinmeyip kendi kendilerine algoritma üretebileceklerini



(machine learning-makine öğrenmesi)<sup>3</sup> ve “gerçekten zeki olabilecekleri fikri Turing’in ilgisini çekmiş ve 1950 yılında bu tarz bilgisayarları belirleyebilecek bir test önermişti. Bu, daha sonra, yapay zekâyı sorgulayan Turing Testi olarak bilinecekti...” (Warburton, 2019: 340).<sup>4</sup>

Turing’e göre YZ, insandaki doğal zekâyâ benzer bir şekilde çalışabilir; çünkü Turing’e göre gelecekte düşünebilen makinelerden bahsedilecektir. Buna ek olarak testi geçen bir makine zihinsel anlamda belli bir ölçekte güçlü YZ olarak insan varoluşuna benzerliğini deyim yerindeyse “insansılığını” ortaya koymuştur. Dolayısıyla Turing için zihinsel süreçlerin, bir şekilde beynin fiziksel varlığına indirgenmiş olduğu söylenebilir.<sup>5</sup>

YZ ve DZ arasındaki bu problemin kökleri, ilk defa Descartes’ın kar-tezyen felsefesinde keskin bir şekilde vurgulamış olduğu ruh-beden probleminde yatar. Zihin-beden problemi, “zihin ile beden arasındaki gerçek ilişkiyi açıklama problemidir” (Warburton, 2019: 252). Bu problem, zihin felsefesinin merkezindeki ana problem olarak karşımıza çıkar. Bu çerçevede “temel soru, zihinsel durumların acaba tamamen beynimizin bir faaliyeti

<sup>3</sup> YZ çalışmalarında “makine öğrenmesi” büyük bir öneme sahiptir. “*Makine öğrenmesi*: Bilgisayarın, bir konu ile ilgili büyük miktarda veri kümesini inceleyip yorumlayarak konuyu öğrenmesine kabaca makine öğrenmesi diyebiliriz. Örneğin, bir dille yazılmış metinleri inceleyip dilin modelinin çıkarılması, sözcüklerin gerçek anlamlarının bulunması makine öğrenmesi ile gerçekleştirilebilmektedir” (Adalı, 2017: 13). Makine öğrenmesinin gelişen teknolojilerle birlikte hızla ivme kazandığı gözlenmektedir. Spesifik bir şekilde YZ çalışmalarında makine öğrenmesinin derinleştiği söylenebilir. 2010’lu yıllarla birlikte makine öğrenmesinde derin öğrenme tekniği kullanılmaya başlanmıştır. Daha önce makine öğrenmesi tek katmanda işlem yaparken şimdi derin öğrenme birçok katmanda aynı anda işlem yapmakta ve pek çok makine öğrenmesi algoritmasını aynı anda kullanarak tek seferde sonuca gitmeyi hedeflemektedir. Makine öğrenmesinde makineye nasıl öğreneceğini öğretmeye çalışırken elimizdeki veriyi çeşitli parametreler vasıtasıyla makineye tanıtırken derin öğrenmede makine büyük miktarda veriyi farklı katmanlarda işleyerek nasıl öğreneceğini kendisi öğrenmektedir. Derin öğrenme bu yönüyle yapay zekânın geleceğinde en önemli faktör olarak görülmektedir (Ayas, 2018: 4).

<sup>4</sup> Turing Testi, insan ve bilgisayarlar arasında ayırım yapıp yapılamayacağı sorusu üzerine deneysel bir kurgudur. Bu deney, şöyle özetlenebilir: “Turing testi birbirlerine bir bilgisayar ekranı ve bir klavyeyle bağlı üç odadan oluşur. Bu odalardan birinde bilgisayar, diğerinde bir insan oturur. Üçüncü odada oturan sorgucunun (insan) görevi, kendisiyle bilgisayar ekranı aracılığıyla konuşanlardan hangisinin insan, hangisinin makine olduğunu anlamaktır. Sorgucu bilgisayar ekranı aracılığıyla hem bilgisayara, hem de diğer insana sorabilmektedir. Bilgisayarın görevi, sorgucuyu kendisinin insan olduğuna inandırmaktır” (Gödelek, 2013: 118).

<sup>5</sup> “Turing Testi” deneyi, zihin felsefesi problemlerine pratik bir yaklaşım sunar. Turing testi “öteki zihinler” probleminin aslında YZ çalışmaları doğrultusunda somut olgu hali olarak durumu net bir şekilde yansıtmakla kalmayıp, zihin-beden problemine de fizikalist bir yaklaşım ile cevap sunan deneysel ve bilimsel bir dışavurumdur.



mi, yoksa fiziksel olmayan bir ruhun yansımaları mı, ya da bu durumların ontolojik açıdan bağımsız olarak var olup var olmadığına ilişkin sorudur” (Çelebi, 2019: 352).

Turing Testi'nin ışığı altında ele alındığında zihin-beden probleminin fizikalist bir yaklaşımla cevaplandığı söylenebilir. Bir bilgisayarın Turing Testi'ni geçmesi durumu, onun YZ olarak bir insandan ayırt edilemediği anlamına gelir. Dolayısıyla bu artık YZ ile DZ arasındaki ayrımı ortadan kaldırır. Bu aynı zamanda YZ ile insan arasındaki ayrımın da ortadan kalkması demektir. Peki hem bilgisayar hem de insanların katılımları aracılığıyla kurulan sosyal medya alanı için durum nedir? YZ çalışmalarının sonuçları doğrultusunda sosyal medyada karşılaşılan durumun felsefi analizi için öncelikli olarak sosyal medyayı ve onun kurucu öğelerini tanımak gerekir.

“Sosyal medya” ve “Web 2.0” kavramları, katılımcıların etkin paylaşımını merkeze alan bir network ağını ifade eder. Sosyal medya, medyanın eskiden “izleyici” olarak bilinen bireylerini, içerik oluşturma sürecine dahil etmesiyle ortaya çıkmıştır. Sosyal medyayı tanımlama en nihayetinde bir sosyallik anlayışının ürünüdür (Fuchs, 2014: 37). Uzmanlar tarafından sosyal medya kavramına yönelik farklı tanımlar yapılmıştır. Ne var ki bu sosyallik anlayışı, içinde sosyal dünyayı barındırdığı gibi aynı zamanda fiziksel dünyayı da barındırır (Gauntlett'ten akt. Fuchs, 2014: 37).

Sosyal medyada kurucu öğe ya da aktör “katılımcı ve paylaşımcı”dır. Sosyal medya alanında bir katılımcı-paylaşımcı; gerçek bir insan olması ile DZ'nın ve sosyal medya alanına bağlanan fiziksel donanımı (bilgisayar, telefon, tablet vs.) YZ'nın bir bileşimidir. Bu anlamda interneti, teknolojik bilgisayar ağlarının ve sosyal insanların ve kurmuş oldukları toplumsal ağların düalitesi olarak ele aldığımızda sosyal medya da bu dualitenin bir yansıması olarak yukarıda ifade edilen birleşimin zihin-beden veya DZ-YZ düalitesi olarak düşünülebilir.

YZ çalışmalarının hedefi henüz gerçekleşmemiş olan DZ-YZ birleşimini sağlamaktır.<sup>6</sup> Günümüzde YZ kavramı ile bu birleşimin henüz gerçekleşmemiş olmasından dolayı problemin robotik, mekanik, donanımsal yönüne vurgu vardır. Bu belirleme tam da YZ'nın fiziksel yönüne işaret eder.

<sup>6</sup> Gelecekte bu birleşimin gerçekleşeceği, özellikle Raymond Kurzweil tarafından Teknolojik Tekillik Teorisi adı altında iddia edilmiştir (Ayas, 2018: 5).



Sosyal medyadaki bireyler açısından bakıldığında DZ-YZ birleşimi olarak insan ve robotun herhangi bir birleşiminden söz edilebilmesi için iki dönüşümsel alternatif olduğu görülür. Bu birleşim ile kast edilen; sosyal medyadaki bir öznenin zihinsel ve fiziksel ayrılığının birlikteliğidir. Zihinsel ve fiziksel duraklar olarak bu birleşim bir ipin ucundaki iki noktaya benzetilebilir. Dolayısıyla buradaki dönüşümler: Robottan insana evrim: YZ'dan DZ'ya doğru ve insandan robota evrim: DZ'dan YZ'ya doğru gerçekleşir. Bu noktada bu iki alternatifi de ayrı ayrı değerlendirelim.

### 1.1. Robottan İnsana Evrim: YZ'dan DZ'ya Doğru

Sosyal medyada bir katılımcı olarak DZ-YZ'nın birlikteliği, diğer bir öteki DZ-YZ katılımcı birlikteliği ile bağ kurar. Bu bağ, karşılıklı etkileşim içerisinde iletişim kurar. Buradaki iletişim, YZ çalışmaları açısından ölçülebilir veri sunan temel unsur ve belirleyici faktördür. Tıpkı Turing'in yaptığı gibi; çünkü akıllı düşünce doğrudan gözlemlenebilir olmadığından, kişinin yapabileceği en iyi şey, iletişimsel etkileşim gibi, rutin olarak bir zekâ ürünü olarak kabul edilen ve aslında deneysel olarak gözlemlenebilen, ölçülebilen ve değerlendirilebilen bir şeyle uğraşmaktır. Bu da iletişimin YZ için belirleyici bir faktör olarak konumlandırılması anlamına gelir (Gunkel, 2012: 6).

Öteki DZ-YZ, ben olan DZ-YZ için ne anlama gelir? Sosyal medyada iletişimsel etkileşim çerçevesinde DZ elindeki veya önündeki YZ'nın ekranı aracılığıyla göndericiden gelen yazı, emoji, fotoğraf, videoyu vs. alır. Bu mesajlar, ona gönderici olarak YZ'dan gelmektedir. YZ'lar arasındaki bu sürece alıcı DZ insansı duygu, düşünce ve tepkiler atfeder. “Bilgisayarlar-sosyal-aktörler paradigmasındaki deneysel araştırmalar, insanların bilgisayarları ve daha genel olarak medyayı sosyal aktörler olarak ve neticesinde insanmış gibi ele aldıklarını sağlam bir şekilde göstermiştir” (Reeves & Nass'tan akt., Peter & Kühne, 2018: 74).

Bu iletişim çeşidinde ağlar aracılığıyla ekrana yansıyan verilerden ibaret olan sosyal medya deneyiminde, “öteki, DZ mı yoksa YZ mıdır”, sorusu özne tarafından es geçiliyor. Özne, etkileşim içerisinde bulunduğu fiziksel süreçlere farkında olmadan zihinsel belirlenimler atfetmektedir; zira kitle iletişim araçları üzerine yapılan çalışmaların büyük çoğunluğu karşılıklı iletişimin iki insan arasında gerçekleştiği varsayımına dayanıyor (Peter &



Kühne, 2018: 74). Dolayısıyla burada karşılaşılan durum sosyal medyada öz-nelerin, iletişim esnasında bilgisayarlara insan bilinci atfetmesi ya da bilgisayarları, DZ'ya “indirgemesidir.”

Sosyal medya üzerindeki kullanıcı özne fiziksel bitlere, bilgisayarlara bilinç yüklemektedir. Burada sosyalleşen insan bireyler, öteki olarak -fail öznenin tasarımı ile- bilinç edimleri (duygu, düşünce, istek, arzu, öfke, neşe, vs.) ile boyanmış bilgisayarlara dönüşmüş olur; çünkü sosyal medyada sosyal ya da insansı olan insan failligidir (Fuchs, 2014: 37).<sup>7</sup> Dolayısıyla bu faillik, bilgisayarlar aracılığıyla kendi tasarimsal ötekisini yaratıyor. Bu yaratım da aslında bilgisayarlardan aldığı veriler, fiziksel unsurların zihinsel süreçler olarak ele alınmasından ibarettir.

### 1.2. İnsandan Robota Evrim: DZ'dan YZ'ya Doğru

YZ çalışmaları robotlara insan bilinci yüklemeye çalışıyordu; gelin görün ki bu açıdan bakıldığında insanı robota indirgeme yaşanmıştır. Bilincin insanı terk ettiği bu insan görünümlü bilinçsiz varlık formu kâr temelli ontolojik yeni bir türdür.<sup>8</sup> Burada ifade edilen şey “cyborg” olarak ifade edilen “yarı insan yarı robot” sibernetik biyolojik bir sentez varlığı değildir; zira burada bilinç varlığı olan tam bir insanın, bilinçsiz bir varlık olarak tam bir robota dönüşmesi söz konusudur.

Bu noktada, insandan robota evrim, YZ çalışmaları açısından belki de anlamsız sayılabilecek fakat insan deneyimi açısından gayet anlamlı bir belirleme olarak karşımıza çıkar. Günümüzde insanların özellikle bilgisayar başında ya da akıllı telefonlarla geçirdikleri vaktin artması ve gündelik hayatta karşılaşmış oldukları insan değerleri açısından önem arz eden vakalara

<sup>7</sup> Özne deneyimini failliğinin bir tasarimsal sonucu olarak kurar. Ne var ki bu deneyimin kuruluşunda *aktör-ağ* (actor-network) teorisi deneyime farklı bir bakış açısı sunar ve “yalnızca insan failliğine değil, aynı zamanda maddi faillige de odaklanmayı önerir” (Qi & Monod & Fang & Deng, 2018: 95). Bu günümüz internet kullanıcısının deneyiminde karşılaşılmış olduğu durum açısından oldukça uyumlu bir teoridir. Günümüz sosyal medya kullanıcısı, deneyiminde kullandığı sosyal medya sitesinin yine YZ ürünü tasarımları ile kendisine özel olarak oluşturulmuş olan arkadaşı, reklam, video, banner önerileri ile karşılaşmaktadır; dolayısıyla burada insan failliği dışında ağın veya sitenin maddi olarak nitelenebilecek yapısı da söz konusudur. Ayrıca bu maddi yapı öneriler ile sınırlı kalmaz, sitenin duvarı, yapısı, pencerelerin yerleşimi, şekli vs. tüm yapı maddi fail olarak insan faili etkiler. Bu belirleme, YZ açısından sosyal medyadaki özne problematiğine işaret eder; çünkü burada fail olan ne ölçüde insandır ne ölçüde bilgisayardır sorusu ışığında önemli bir kırılma noktası sunar.

<sup>8</sup> Bu yeni türe bir ad vermek istense “otomat” ve “human” kelimelerinin sentezinden oluşan “otomatman” adı verilebilir.





tepkisiz kalmalarının eleştirilerinden dolayı robotlaşan insandan sıklıkla söz edilir olmuştur; dolayısıyla YZ çalışmaları ile robotları insan bilincine dönüştürme probleminin yanı sıra insanların robotlaşması probleminin de konu açısından ele alınması gerekmektedir.

Bilgisayarların icadı, bilginin somut bir halde cisimleşmesi olarak ele alınabilir. Buna göre insansı bir edimin ilk defa bu kadar somut bir hale geldiği söylenebilir. İnternet ve bilgi teknolojilerinin gelişmesi ile bu alanda ortaya konulan her yeni teknoloji, insan ve insan ilişkilerini bu yeni teknolojilerin içine daha fazla çekmiştir. Tüm bu teknolojiler, toplumdaki insan ilişkilerinden kaynaklanan insan bilgilerini depolayıp ilettikleri için sosyaldir. Bundan ziyade tüm ağ, internet ve web tabanlı gelişmeler, özellikle de sosyal medya “toplumun ve insan sosyal ilişkilerinin nesnelleştirilmeleridir” (Fuchs, 2014: 6).

Durum, gerçek insanların ve insan ilişkilerinin bilgisayarlar ve onların ağ sistemi haline dönüşmesine benzetilebilir. DZ sahibi olarak insan, edimleri ve bilgisi ile nesnelleşme veya cisimleşme durumundadır. Bu, insanda zihinsel süreçlerin aynı zamanda fiziksel süreçlere indirgenmesi anlamına gelmektedir; çünkü etkili iletişim gerçek insan varoluşundan fiziksel iletişime doğru kaymaktadır. Toplum bu süreçte sosyal medyada otomat bir ontolojik varlık haline dönüşür; çünkü burada artık teknik hale gelen ve canlılığı elinden alınan, donuklaşan bir sosyallik söz konusudur (Van Dijck'ten akt. Fuchs, 2014: 34).

Buna ek olarak sosyal medyada bulunan sitelerin kapitalist bakış açılarıyla kâr amaçlı faaliyetleri ve kullanıcılar üzerinde geliştirmiş oldukları analizler, bireyleri alışveriş davranışlarına göre sabitleştiren bir anlayışın ürünleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu algı sonucu geliştirilen uygulamalar ve stratejiler, toplumu ve insanı sosyal medya sitelerinin kâr kaygıları doğrultusunda hızla dönüştürmektedir. Sistem için ideal ve verimli bir kullanıcı, sistemin kâr amaçlarına en fazla hizmet eden, sorgulamadan sisteme uyan bireydir. İnsanların, makineler için optimize edildiğini söyleyebiliriz (Douglas Rushkoff'tan akt. (2010, 158), Fuchs, 2014: 34). Bu durum, DZ'nın basitleştirilerek otomat bir çalışma prensibi içerisine indirgenmesi ve insanın robotlaştırılması olarak ifade edilebilir.<sup>9</sup>

<sup>9</sup> Facebook, Twitter, Youtube gibi sosyal medya devlerinin üst yapı olarak insan zihnini nasıl



## 2. Nagel'in "Öteki Zihinler" Problemine Yaklaşımı

Nagel, "öteki zihinler" problemini ele alırken dış dünya ve diğer zihinler hakkında kesin bir bilgiye ulaşamayacağımızı vurgular. Dolayısıyla söz konusu durum bilinç dışındaki her şey hakkında "kuşkucu" bir yaklaşımın ifadesidir: "Zihninizin var olan yegâne şey olduğunu varsaysanız bile, kendi bedeniniz dâhil, görür ve hisseder gibi olduğunuz etrafınızdaki fiziksel dünyanın gerçekten var olup olmadığının bir problem olmaya devam ettiği özel bir tür şüphecilik vardır. Bu, kendi zihninizin veya tecrübelerinizin dışındaki başka tecrübelerin ya da zihinlerin mahiyeti ve hatta varlıkları hakkındaki şüpheciliktir" (Nagel, 2004: 13).

Burada Nagel'in "öteki zihinler" problemine yansıtılmış olduğu şüpheli yaklaşımında bir dizi soruyu, problematik çerçevesinde ele aldığı görülür. Bu sorular: "Kendi zihninizin dışında herhangi bir zihin olduğunu nasıl biliyorsunuz? Etrafınızdaki varlıkların hepsinin de zihinsiz robotlar olmadığını nereden biliyorsunuz? "Diğer zihinlerin varlığına olan inancınızın yanlış olma imkânını kabul ettiğinizde böyle bir inanca sahip oluşunuzu haklı çıkarmak için içgüdüden daha güvenilir bir şeylere ihtiyacınız yok mudur?" (Nagel, 2004: 15, 16).

Nagel'e göre zihin süreçlerinin ele alınışında bahsedilebilecek olan iki ayrı zemin vardır. Bunlardan birincisi öznenin kendi deneyiminden yola çıkılarak ve dolaysız olarak ulaşılabilen *öznel zemin*. Buna, "deneyimin öznel karakteri" denir (Nagel, 1974: 436); ikincisi de özne dışındaki varlıkların deneyiminin dolaylı hipotetik ifadesi olarak *nesnel zemindir*. O halde Nagel'in bakış açısına göre, "(...) dünyada olup biten birbirinden oldukça farklı iki tür şey var: Birbirinden farklı birçok insanın dışarıdan bakarak gözlemleyebileceği fiziksel gerçekliğe ait şeyler ve kendi durumumuzda her birimizin içerden tecrübe ettiği zihinsel gerçekliğe ait olan şeyler" (2004: 24, 25).

İlk bakışta Nagel'in zihin-beden problemi çerçevesinde "öteki zihinler" için fizikalist bir yaklaşımı benimsediği sonucuna varılabilir. Ne var ki basit bir şekilde Nagel'in fizikalist bir bakış açısında olduğunu söylemek doğru değildir. Nagel'e göre, bilimin zihinsel gerçekliklere fizikalist bakış

---

manipüle ettiğine ve bu doğrultuda sosyal medyadaki bireylerin günümüz durumuna üçüncü başlıkta Nagel'in "öteki zihinler" bakış açısına karşılaştırmalı olarak daha ayrıntılı bir şekilde değinilecektir.



açısı ile yaklaşması, zihinsel süreçlerin beyne indirgenmesidir. Ne var ki bilim bunu yaparken zihni, açıklamaya çalıştığı şeyin dışında bırakmaktadır (Nagel, 2004: 25).

Nagel'e göre düşünceler, hisler, algılar, duyumsamalar, istekler vs. zihinsel aktiviteler fiziksel olgulara indirgenemez. Dolayısıyla zihinsel aktivitelerimizi açıklayabileceğimiz fiziksel bir olguya sahip değiliz. Kısaca zihin süreçleri, beyin ve işleyişine de indirgenemez: "Tecrübeleriniz beyninizin kafanızın içinde oluşundan farklı bir tür 'içerde olma' ile zihninizin içindedir. Başka birisi kafanızı açıp içine bakabilir, ama zihninizi kesip de içine bakamaz" (Nagel, 2004: 21). Dolayısıyla Nagel'e göre bilim, zihnin varlığını beyinde göstermek gibi bir niyete sahip olsa da bunu henüz yapabilmiş değildir.<sup>10</sup>

Nagel için "öteki zihinler" vardır. Ne var ki öteki zihinler için fizikalist bir yaklaşımla cevap sunmak indirgemeci bir yaklaşımın neticesidir.<sup>11</sup> Zihinsel süreçlerin de varoluşunu en azından kendi deneyimlerimiz üzerinden biliriz. Bir bilim insanı, en basit bir şekilde sadece ve sadece kendisinden yola çıkarak zihin süreçlerini kendi fiziksel varoluşu üzerinden kanıtlamak istese de bunu yapamayacaktır. Bu bilim insanı, ancak öznel deneyimini kendinde yaşar; fakat bu deneyiminin bilimsel ve nesnel anlamda somut gerçekliğini ortaya koyamaz. Dolayısıyla Nagel'e göre bu durum bilincin, fiziksel olarak açıklanabilmesi için yetersiz olmakla birlikte (olgusal) bilimin sınırını aşan bir varlık alanına işaret eder: "Ama, salt fiziksel bir bilinç teorisi aleyhindeki nedenler, gerçekliğin tümüne ilişkin fiziksel bir teorisinin imkânsız görüldüğünü gösterme bakımından yeterince güçlüdür. (...) belki de dünyada fiziksel bilimle anlaşılacak olandan daha fazla bir şeyler vardır" (Nagel, 2004: 25).

Nagel'e göre insan zihninde gerçekleşen süreçler, öznel deneyimler

<sup>10</sup> Ne de bütüncü bir yaklaşımdan yola çıkarak bunu yapabilir. Söz gelimi fiziksel süreçlerin bütüncü bir bakış açısı ile zihinsel bir olguyu somutlaştırması Nagel'e göre söz konusu değildir: "Fiziksel bir bütün daha küçük fiziksel parçalara çözümlenebilir, ama zihinsel bir süreç kendinden küçük parçalara çözümlenemez. Açıkçası, fiziksel parçalar zihinsel bir bütün oluşturamazlar" (Nagel, 2004: 23).

<sup>11</sup> "Fizikalizm, indirgemeci bir kuramdır yani zihinsel olayların aslında fiziksel olaylar olduğunu ve zihinsel olduğu ifade edilen her şeyin fiziksel olarak ifade edilebileceğini iddia eder." (Çelebi, 2015: 130). Fizikalizm ile ilgili daha fazla ayrıntı için bakınız: Çelebi, V. (2015). Zihinsel Süreçlerin Fiziksel Olarak Açıklanması Problemi ve Fizikalizm Eleştirisi, *Felsefe Dünyası*, s. 61, 127-152.



olarak vardılar. Bu bir başkasının benim zihnimdeki süreçlerin varlığı ile ilgili bir cevap sunamayacağı ve benim de bir başkasının zihnindeki süreçlerin varlığı ile ilgili bir cevap sunamayacağım anlamına gelir; dolayısıyla “bir kişinin doğrudan sahip olabileceği tek deneyim yalnızca kendi durumunun deneyimidir” (Çelebi, 2020: 355).

Nagel’in bakış açısı ile bu iki zeminde problemin “üçüncü bir şahıs olarak diğer zihinlere yönelik bilinç içeriklerinin *nesnel* olarak erişime açık olup olmaması” ve “bilinçli bir varlığın kendi öz bilinç sınırları içerisinde kendi *öznel* zihinsel süreçlerinin direkt ve öncelikli bilgisinin nesnel olarak erişime açık olup olmaması” soruları ile özetlenebileceği söylenebilir. Bu açıdan “öteki zihinler” problemi nesnede ve öznde zihinsel süreçler açısından ontolojik-epistemolojik bir araştırma olup Nagel’in; problemi, bilincin nesnel ve öznel olma durumlarına göre iki farklı bakış açısından analizi olarak ele aldığı söylenebilir.

Burada Nagel’in bakış açısı sadece tür olarak insan türü çerçevesinde sınırlı kalmaz. Başka organizmaların da zihinsel süreçleri hakkında fikir yürütmek ve başka organizmaların bilinçlerine nesnel olarak ulaşmak mümkün değildir; çünkü bilinç bir yaşantı şekli olup değişik organizmalarda değişik seviyelerde meydana gelir (Çelebi, 2020: 357). Ayrıca bundan yola çıkarak bilincin tüm organizmalarda farklı olduğu ve ona ulaşmanın ancak o organizma olmaklık olarak bilinebileceğini ifade eder. Nagel’in amacı, bu doğrultuda gelecekte ortaya çıkacak ‘öteki zihinlere’ nesnel bir erişim zeminini sunan kuramsal bir tasarımın ön habercisi olmaktır.<sup>12</sup>

Deneyimin öznelliğini ve bilincin ne beyne ne de onun fonksiyonlarına indirgenemeyeceğini savunan Nagel, özellikle diğer zihinlerde olup biten süreçlerin hakkında bir deneyime sahip olmayışımızın altını vurgular. Bunu da çeşitli örneklerle dile getirir. Burada kesin olarak söylenebilecek tek şey

<sup>12</sup> Nagel’in ünlü “*Tarasa Olmak Nasıl Bir Şeydir?*” makalesinin odak noktasında ele aldığı problem zihnimiz dışındaki bilinçli deneyimlere ulaşma imkânı var mıdır? Varsa nasıl mümkündür? Bu doğrultuda Nagel, “temelde bir organizmanın bilinçli zihinsel durumları ancak ve ancak o organizma olmaklık gibi bir şey -organizma için o olan bir şey varsa vardır.” diye düşünür. Ne var ki bunu ifade etmekle kalmaz. Nagel’in projesi; deneyimin ve bilincin öznel karakterini “öteki zihinlere” kısmi olarak da olsa aktarımının koşullarını araştırır. Buna ek olarak bu araştırmanın geleceğe yönelik olarak bu alanda daha büyük gelişmelere olanak sağlanmasının umudunu vurgulamaktır. Nagel, bunu nesnel bir fenomenoloji tasarlamak için bir meydan okuma olarak ifade eder. “Muhtemelen her şeyi yakalayamayacak olsa da amacı, deneyimlerin öznel karakterini, bu deneyimlere sahip olamayan varlıklar için anlaşılabilir bir biçimde en azından kısmen tanımlamak olacaktır” (Bkz. Nagel, 1974: 435-450).



Nagel'e göre duyumsama yoluyla elde ettiğimiz görüngülerdir; çünkü başka varlıkların sadece dış görünüşlerinin algılandığı söylenebilir. Dolayısıyla insanlar veya başka canlılarla ilgili dış deneyimimizle ilgili olarak gerçekliğinden bahsedilebilecek somut beden dışında herhangi bir veriden bahsedilemez: "Başka birisinin zihninde olup bitenler hakkında gerçekte ne kadar şey biliyorsunuz? Şurası açık ki, insanlar da dâhil olmak üzere başka yaratıkların sadece bedenlerini gözlemliyorsunuz" (Nagel, 2004: 13).

Yanı sıra Nagel, "öteki zihinler" hakkında solipsist bir bakış açısını da reddeder. Her ne kadar deneyimin öznelliği problemi altında diğer zihinlerin nesnel ve bilimsel bir bakış açısına sahip olunamasa da Nagel'e göre, tek-benci bir bakış açısı saçma gözükmektedir. Dolayısıyla Nagel bir anlamda "diğer zihinlerin varlığının bilinme imkânını şüpheli bir şekilde de olsa ele alarak dolaylı olarak imkânına işaret eder" (Çelebi, 2020: 363).<sup>13</sup>

Nagel'in bakış açısından "öteki zihinler" probleminde değişiminde fizikalizmi, kendi şüpheliğini tesis etmek için kullandığını görürüz. Nagel, problemi ele alırken zihinsel süreçlerin fiziksel durumların ötesinde ele alınması gerekliliğine vurgu yapar; çünkü zihinsel süreçler fiziksel durumlara indirgenemez. Ne var ki Nagel gelecekte bu düalizmin indirgemeci bakış açısından bağımsız bir monizme ulaşabileceğini temenni eder: "Ancak bana öyle geliyor ki, zihinsel-fiziksel ilişkiler, eninde sonunda, temel terimleri her iki kategoriye de açıkça yerleştiremeyen bir teoride ifade edilecek" (Nagel, 1974: 450). Dolayısıyla zihinsel süreçlerin ve insan bilincine sahip olmanın Nagel için bilgisayar olmaklıktan ve YZ'dan fazlası olduğu açıkça söylenebilir.

Peki 21. yüzyılın gelmiş olduğu bu son noktada sosyalleşmenin, teknoloji zemininde robotik bir araç ile sanal bir boyut aldığı mecralarda "öteki zihinler" in Nagel açısından durumu nedir? Bilgisayarlar, tabletler, telefon-

<sup>13</sup> Burada Nagel'in tür olarak "insan" deneyimlerinin "öteki zihinler" olarak "insan" tarafından kısmi olsa da bilinebileceği vurgusu önemli bir ayrıma işaret eder. Nagel'in bakış açısına göre "insanlar, başka insanların deneyimlerinin niteliğini sınırlı da olsa bilebilir ancak bir insan olarak bir yarasa olmanın nasıl bir şey olduğunu kavrayamaz." (Çelebi, 2020: 362). Bu ayrım, bilinç hususunda "deneyimin öznel niteliğinin" iki farklı yönünü ortaya koyar: "Türe özgü bilinç deneyiminin öznelliği" ve "insan bireylerinin bilinç deneyimlerine ait öznellik" (Çelebi, 2020: 365, 366). İlkinde tüm türler için bilincin öznel karakterine vurgu varken ikincisinde bilinç yaşantısının, insan türünün karakteristik özelliği olarak ele alınması olduğu söylenebilir. Nitekim insan, düşünen canlıdır.



lar veya akıllı robotlar olarak ifade edebileceğimiz bu araçlar sayesinde kendileri ile etkileşim içinde olduğumuz “öteki zihinler”in Nagelci bakış açısından durumu nedir?

### 3. Sosyal Medya Bireylerinin Nagel’in “Öteki Zihinler” Yaklaşımı Açısından Kritiği

Web 2.0 sosyal medya bireylerinin aynı zamanda içerik oluşturucu, yani bilgi oluşturucu olmaları anlamında “öteki zihinler” probleminde Nagel’in yaklaşımındaki bakış açısına özdeş bir durum söz konusudur. Web 2.0’da sosyallığın zihinsel ve fiziksel olmak üzere iki zeminde kurulduğu bilinmektedir. Tıpkı “öteki zihinler” probleminde olduğu gibi burada benzer yapı ile karşılaşmaktadır. Ne var ki burada fiziksel olan bilgisayar iken zihinsel olan da insan bilincine sahip olduğu varsayılan katılımcı bireyin bilinçli varlık yönüdür.

Sosyal medya bireylerinin düalist ontolojik varlıklarının yapısal özellikleri, aynı zamanda epistemolojik anlamda veri oluşumunu sağlayan kurucu bir işleve karşılık gelmektedir. Ayrıca sosyal medyada “öteki zihinler” probleminin özne ve nesneden yola çıkılarak ele alınması gerekliliği bu doğrultuda kendisini gösterir.

Nagel’in, sosyal medyadaki bireylerin YZ çerçevesinde durumlarına üstü kapalı olarak “öteki zihinler” probleminde cevaplar bulmak mümkündür. Nagel’in “öteki zihinler” probleminde yaklaşımında özellikle şüpheli bir yaklaşımı benimsediği görülür. Bu şüpheli yaklaşım nesnel zeminde olduğu gibi öznel zeminde de mevcuttur. Nagel, bu problem üzerinden kendi bilinç kuramını kurmuştur.

Sosyal medyadaki birinci şahıslar olarak bireylerin ontolojik öznel varlıkları bir problem teşkil etmez. Ne var ki burada insan varlığının en önemli özelliği olan “bilinçli olmak” veya “düşünmek” gibi eylemlerin de kesin varlığını ispat etmek o kadar kolay bir iş değildir. Burada işin içerisine “öznel” girmektedir ki Nagel’e göre, insan sadece deneyiminden kendisine ulaşmanın bilincindedir. Bu bilinç de sadece şu anda verili olanla sınırlıdır; “Öyle görünüyor ki, şu anki zihin içerikleriniz dışında varlığından emin olabileceğiniz hiç bir şey yoktur” (Nagel, 2004: 8). Dolayısıyla kendi bilincimizin henüz deneyimlenmemiş içeriğine de nesnel olarak erişip erişilemeyeceği sorusu cevapsızdır.



Bu sorunun, sosyal medyadaki birinci tekil şahıs açısından ele alındığında üstü kapalı bazı durumları içerdiği görülecektir. Burada devreye giren ve bahsedilmesi gereken bir yapı ile karşılaşılır. Bu yapı da sosyal medyadaki bireyleri kuran üst iletişim sağlayıcıları veya kurucuları olan Facebook, Twitter, Youtube gibi sosyal medya devleridir. Sosyal medya devleri Web 1.0 (dotcom) krizi ile batan şirketlerin yeni bir yatırım aracı olarak Web 2.0'in inşası ile kurulmuştur. İlke olarak da 'bağlı kullanıcılar topluluğu'nu öne sürmüşlerdir. Kavram, "internet şirketleri için yeni ekonomik stratejilere duyulan ihtiyaçları belirlemek için yaratılmıştır" (Fuchs, 2014: 33).

Bu yapılar görevlerini, bireylerin iletişim ve sosyalleşme ortamlarını inşa etmekle sınırlar gibi görünür. Ontolojik varlıkları, internet platformları olarak vardır. Ne var ki onların varlıkları bununla sınırlı kalmaz. Onlar aynı zamanda sermaye şirketleridir. Bu yapılar kâr elde etme odaklıdır ve "kâr" hakikati çevresinde sosyal medya bireylerinin içerik oluşturma etkinliklerini kapitalist bir anlayışla kendilerine hizmet edecek şekilde manipüle ederler. Bu manipülasyon sosyal medya bireylerinin epistemolojik etkinliklerini şekillendirdiği gibi aynı zamanda onların ontolojik yapılarını da inşa eder.<sup>14</sup> Bundan dolayı sosyal medya bireyleri, üst iletişim kurucuya kâr getirecek yapay ontolojik varlık dayatması ile gerçeklikten uzak sanal bir dünyanın "otomatman"larına dönüştürülür. Bu aynı zamanda DZ'nın YZ'a evriminin bir ifadesidir.

Nagel açısından bu durum, bireyin tecrübe edemediği kendi zihin içeriklerine dahi erişememesi için iyi bir örnektir. Sosyal medyanın bilinç yok-sunu sanal ontolojik bireyleri için kâr güdüsü ile yapay bir zihin oluşturulur. Bu yapay zihin, popüler kültür içerisinde metalaşan içeriklerin kompleks bir zihnidir. Bu zihnin bilincinden ne denli bahsedilebileceği tartışmalıdır. Bu yüzden sosyal medya bireyleri etkinlikleri esnasında sadece üst yapıların kendileri için hazırladığı içeriğe ulaşımına sahiptir. Aynı zamanda bilinçten uzak bir varoluş içerisindeyler. Dolayısıyla burada Nagel'in "deneyimin öznelliği"ne bakış açısını destekleyen bir durum ile karşılaşılır. Ne var ki bu durumun doğal bir insan varoluşu süreci değil; yapay bir kâr optimizasyonu olduğu unutulmamalıdır. Yani öznenin bu varoluşta kendi bilinç sürecine yaklaşmasından çok ona uzaklaşması ile nitelenebilir.

<sup>14</sup> Sosyal medya optimizasyonu hakkındaki çizilen farklı betimlemeler için bkz. (Fuchs, 2014: 33, 34).



İnsanlar kapitalist düzenin akışına kapılmış bireyler olarak bu akışta varlıklarının kendilerine dayatılan varlıklar olduklarının farkına varmıyorlar. Hatta “bilinç kaybı yaşayan bilinç karaltıları” olarak kendi varlıklarını kapitalizmin maşası olan popüler kültürle kendileri inşa ediyorlar. En nihayetinde insan varoluşunun kendisi için biçilen karaktere dönüşmesi kaçınılmaz bir hal alıyor.<sup>15</sup>

Özellikle -kapitalist- sosyal medya devlerinin kurmuş olduğu nesnelleşmiş sosyal dünya platformları bugünün insanının inşasında önemli bir role sahiptir. Onların bireylerin arasındaki mesaj, yorum, fotoğraf, video vs. araçlara kâr elde etme hedefine odaklı geliştirmiş oldukları stratejiler bireyleri yeniden inşa ediyor. Bu doğrultuda insan bilinci, bilinçli olarak eviriliyor. Makine veya robot haline getiriliyor. Bireyleri sosyal medya aracılığıyla alışveriş için programlanmış yapay ontolojik tasarımlar olarak yeniden yaratıyor.

Dijitalleşme başlarda insanları yönlendiren kâr amaçlı bir araç iken; şimdi ise insanın özüne kadar sirayet etmiştir. Reklamlarla kâr elde etmek dijitalleşmeye yetmemiştir. O, artık insanları da dijitalleştirmeye çalışan büyük bir canavar haline gelmiştir. Onun en son durağı ve gücünün zirvesi olan sosyal medya bunun gerçekleşmesini hızlandıran ve insanı YZ'a dönüştüren bir fabrikaya dönüşmüştür. Sonuç olarak dijitalleşme araç olmaksızın çıkararak bir amaç haline gelerek insanın robotlaşmasının kibar bir ifadesi olarak kendini gizlemektedir.

Sosyal medyadaki bireyleri nesnel olarak ele aldığımızda ise ikinci tekil şahıslar, birinci tekil şahıslar için sadece fiziksel gerçeklikler olarak ele alınabilir; zira burada deneyimlenen şeyler sadece fiziksel ekranlardan dolaşarak ulaşılan fiziksel verilerdir. Nagel'in “öteki zihinler” için altını çizdiği üzere dış dünya ile kurulan iletişimde aynı vurgu söz konusudur: “Eğer, başkalarının zihinsel yaşamları hakkında herhangi bir inancınız

<sup>15</sup> Baudrillard'ın kendinden, kendi irade ve düşüncesinden uzaklaşmasıyla kendini bilmekten uzaklaşan, makineler tarafından üretilen insan tasviri bunun bir örneğidir: “Ne rahatlık! Sana makineler geldi, sorun bitti! Artık siz ne öznesiniz ne nesne, ne özgürsünüz ne yabancılaşmış, ne o ne bu: Birbirinizin yerine geçmenin verdiği hayranlık içinde aynısınız. Ötekiliğin cehenneminden aynılığın esrikliğine, ötekiliğin arafından özdeşliğin yapay cennetine geçildi. Kimileri bunun daha beter bir kölelik olduğunu söyleyecek, ama Tele-kompüter İnsan kendi iradesi olmadığından köle olmayı bilmeyecek. İnsanın insanı yabancılaştırması yok artık, insanın makine tarafından homeostazı var bundan böyle” (Baudrillard, 1995: 58).





varsa, bu, onların fiziksel yapı ve davranışlarını gözlemlemenizden kaynaklanmaktadır” (Nagel, 2004: 13). Dolayısıyla sadece fiziksel görünümlere erişebiliriz. Dış görünüm dışında veri yoktur. Ek olarak burada kurulan yapay zihnin de üst yapı tarafından kurulduğu unutulmamalıdır. Sonuç olarak sosyal medyadaki birey, etkileşim içerisindeki bireylerle gerçek anlamda bilginin dolaysız zihinsel bir erişimine sahip değildir.

Nagel için fiziksel aktiviteler, zihinsel olgulara indirgenemez idi. Nagel, “zihnin, fiziksel varlıklara indirgenmeye direnen önemli bir yanı olduğunu savunur” (Çelebi, 2019: 366). Bilincin fiziksel olarak açıklanamayacağını savunan Nagel için, bu açıdan bakıldığında sosyal medyadaki durumda tamamen sanal bir gerçeklik söz konusudur. Bu sanal gerçeklik, öznenin bilinçsizliği ile inşa edilmiş bir bilinç dayatması olarak düşünülebilir.<sup>16</sup>

Nagel için sadece öznel deneyimler olarak zihinsel süreçlerin varlığından bahsedilebilir. Sosyal medyada birinci tekil şahısların sadece kendi deneyimlerine nesnel olarak ulaşabileceği iddia edilebilir. Dolayısıyla birinci tekil şahıslar olan sosyal medya bireyleri, kendi zihin deneyimlerini baz alarak ikinci tekil şahısları ve üçüncü tekil şahısları ontolojik ve epistemolojik olarak tesis ederler. Burada birinci tekil şahsın; ikinci ve üçüncü tekil şahısları kendi bilinç algıları üzerinden yeniden yaratımı söz konusudur.

“İnsanların robotlaştırıldığı, robotların da insanlaştırılmaya çalışıldığı bir zamanda yaşadığımızı”<sup>17</sup> ifade eden Kuçuradi soruyor: “Benim o makineden farkım nedir?” Gerçek şu ki günümüz insanı düşünmek ve sorumluluk almak istemiyor. Bu yüzden de akli, makinelere hapsedmeye çalışıyoruz. Baudrillard bu durumu şöyle tasvir ediyor: “İnsanlar akıllı makineler yaratıyor ya da düşlüyorlarsa gizliden gizliye kendi akıllarından umut kestiklerinden ya da dehşet verici ve gereksiz bir aklın ağırlığı altında ezildiklerindedir” (Baudrillard, 1995: 51).

Sosyal medya bireyleri, “öteki zihinleri” kendi öznel deneyimi çerçevesinde kurar. Buradaki durum nesnelleşmiş solipsist bir dünya tasarımı olarak ele alınabilir. Nagel, “solipsist bir yaklaşımı doğru bulmaz; insanların diğer insanlara ait bilinç deneyimlerine belli ölçüde de olsa ulaşmasının

<sup>16</sup> Baudrillard’ın *simulakr* kavramı gibi. Kavram; tanım itibarı ile gerçek olarak algılanmak istenen görünüm. Gerçek sandığımız birçok şey gerçek gibi görünen veya gerçek olarak algılamak istediğimiz görünümlerden ibaret olan şeylerdir (Baudrillard, 2011).

<sup>17</sup> Bkz. <https://www.youtube.com/watch?v=SQ7soJHTZ9g>.



mümkün olduğunu savunur” (Çelebi, 2020: 365). Sosyal medya açısından bakıldığında bireylerin öznel deneyimlerini temel alan bu solipsizmin kâr, beğeni, reklam, takipçi vs. sanal değerlerle kurulması söz konusudur. Bu da gerçeğin saptırılmış bir algı sürecinin ürünü olmasından gelir.

Nesnel temelde sosyalleşme ve iletişim ağları olarak kurulan bu sistemde Nagel’e göre indirgemeci bir yaklaşım olan fizikalist bir bakış açısı kendisini gösterir. Bundan yola çıkarak bilinç varsayımı ile kurulan sosyal medya bireylerinin (daha çok bilinçsiz) varlıklarının, fiziksel donanımlara ya da YZ’a indirgenmesi lehine bir dönüşüm yaşadığı söylenebilir. Bu, YZ’nın DZ’ya evrimi olarak düşünülebilir.<sup>18</sup> Her ne kadar Nagel açısından bu henüz mümkün olmasa da gelişmeler robotların lehine hızla ilerliyor gibi görünmektedir.

İnsan varoluşu daha çok bilişsel faaliyetlerin bir bütünü olarak var olur. Özellikle insanı, insan yapan şeylerden biri de duygusal belirlenimleridir. Acı, ağrı, öfke, neşe, mutluluk, tat, zevk, eğlence vs. gibi duygular öznel deneyimlerin birer parçasıdır. Nagel için *qualia* adıyla anılan bu tür deneyimin muhtemel nesnelere, özeldir ve dışarıya kapalıdır (Nagel, 1974: 235-236).

Sosyal medyada DZ olarak bireyler, bu tür iç tecrübelerini ifade etmek için video, fotoğraf, mesaj, beğeni, beğenmeme vs. gibi araçlar kullanırlar. Ne var ki ikinci ve üçüncü tekil şahıslara ulaşan bu paylaşımlar, orijinindeki duygu belirlenimlerini ancak görelide yansıtabilir; çünkü paylaşılan bu deneyimler sadece fiziksel ağ ve araçlara yansıyan ekranlar aracılığıyla öteki zihinlere aktarılabilir. Dolayısıyla burada alıcı bireylerin bu tip zihinsel süreçleri ancak kendi deneyim sınırları içerisinde anlamlandırmaları söz konusudur. Bu, Nagel için dış dünyayı “anlamlandırma” probleminde ortaya koyduğu bakış açısına paralel olarak sosyal medyada bireyin kurucu insan failliğini ön plana çıkaran bir unsurdur:

Biz, küçük sonlu varlıklarız, ama anlam kâğıt üzerindeki işaretlerin veya seslerin yardımıyla bütün dünyayı ve içindeki pek çok şeyi idrak etmemizi, hatta

<sup>18</sup> W. H. K. Chun, makineler veya bilgisayarlar lehine bu dönüşümden bahsederken “gerçek zaman”ın önemli rolüne işaret etmektedir: “Gerçek zamanlı işletim sistemleri, bilgisayarı toplu modda insan operatörler tarafından çalıştırılan önceden programlanmış bir makineden, kullanıcıların komutlarına yanıt veren ‘canlı’ kişisel makinelere dönüştürür.” (Chun, 2015: 146)



önceden var olmayan ve belki de (biz olmasaydık) asla var olmayacak olan şeyler icat etmemizi sağlıyor. Problem, bunun nasıl mümkün olduğunu açıklamaktır: Söylediğimiz ya da yazdığımız bir şey, —bu kitaptaki bütün kelimeler de dâhil— her hangi bir şeye nasıl anlam veriyor? (Nagel, 2004: 32).

## Sonuç

Nagel, öteki zihinlere ilişkin yaklaşımında bireylerin bilinç deneyimlerine ait olan öznellik durumunu, aşılması ve ortadan kaldırılması zor bir problem olarak görür. Bir kişi, diğer bir kişinin bilinç deneyimlerine üçüncü bir kişinin bakış açısıyla yaklaştığı için deneyimlerin öznelliği probleminden kurtulamaz. Bireylerin bilinç deneyimlerine ait öznellik diğer zihinler tarafından mutlak olarak ulaşılabilir ya da nesnel olarak açıklanabilir değildir. Bu bağlamda da Nagel, bilincin öznel karakterinin nesnel-bilimsel bir açıklamasının tümüyle verilebilmesinin mümkün olmadığını savunmaktadır. Dolayısıyla, mevcut bilimsel gelişmeler ile zihinsel süreçler tamamen fiziksel süreçlere indirgenebilir ve nesnel olarak açıklanabilir değildir. Bu bağlamda, sosyal medyadaki “öteki zihinler” Nagel için bilgisayar olmaktan daha fazlasıdır. Ne var ki sosyal medyanın bireyi sadece birinci tekil şahıs olarak kendi deneyimlerini bilebilir. Bu doğrultuda onun sadece kendi ontolojisi ve epistemolojisine erişim imkânı vardır. Bu imkân da üst yapının dayatmacı politikalarından dolayı ortadan kalkmaktadır.

Diğer yandan da sosyal medyanın katılımcı bireyleri olarak insanlar, “öteki zihinlere” sadece fiziksel araçlarla ulaşmalarına rağmen onlara daha çok bilinç özellikleri atfederler. Bireylerin bilinçsiz bilince sahip oldukları bu durumlarda öznelliğin aktif failiği ile “ötekiler” “ben”e ve “ben”in deneyimlerine göre yaratılmış olur. Burada üst yapının kurduğu zihinlerden başka zihinlerin söz konusu olmadığı görülür.

Üst yapının varlık dayatması ise birinci tekil şahıslara failik veren yaratıcı bir güç unsuru olarak bahsedilir. Bu durumda bilgisayarları, tabletleri, telefonları karşısından kendilerine gelen mesaj, video, fotoğraf, yorum vs. araçlara insan varoluşunun duygusal ve bilişsel anlamları yüklenir. Sosyal medya insanı baktığı ekran üzerinden bir insan tasarımını kurar ve bu tasarımı “ötekiler”den kendisine gelen öznel deneyimlerin nesnelligi iddiasında kurar. Bu durumda da sosyal medya bireyi –içimizdeki bilişsel süreçlerin,



duyusal kabullerin gölgesinde kalmasıyla– fizikalist bir yaklaşımla YZ problemini düşünmeden kabul etmiş olur. Sonuç olarak günümüz sosyal medya bireyi bilgisayarlara bilinç yükleyerek YZ ile yaşamaya başlamıştır. Buradan yola çıkılarak robottan insana doğru bir evrimin sosyal medya öznesi açısından bilinçsiz bir şekilde tamamlanmış olduğu söylenebilir.<sup>19</sup> İnsanların artık trajik olaylara tepkisiz kalışları bunun en önemli örneklerindedir. Artık tepkilerimiz yorumlar, beğeniler ve tweetlerden oluşuyor.

Büyük şirketler insan varoluşundaki bu algı değişiminin farkındadır. Bu yüzden de büyük YZ şirketleri humonoid(insansı) robotlar yapıp satmaya başlamışlardır. Artık sosyal hayatımızda bize arkadaşlık etmesi için robotları kullanacağımız yeni bir çağın ayak sesleri duyuluyor.<sup>20</sup>

Son olarak belirtmek gerekir ki, insanoğlunun akıl faaliyetlerinin en belirgin olanı “bilinçli bir bilme” edimini, ereği olmaktan çıkardığı görülmektedir. Bu, ereksiz bir varoluş durumuna yol açar. Günümüzdeki kriz, bilincin kaybı ve dolayısıyla bilmenin boşluğunun bir durumudur. Buna sebep olan da internet çağının gelmiş olduğu son durumda bilginin ayakımıza kadar gelmesidir. Bilme ve bilgi konusunda hiçbir engelimiz yok. Google’a yazıp her şeyi öğrenebiliriz. Ne var ki o zaman insanın ereği olarak neyi

<sup>19</sup> Özellikle YZ çalışmalarının tarihsel olarak elde etmiş oldukları bazı başarılar robotların insan bilincine ulaşmış olduklarına dair örnekler olarak da sunulabilir. Bu örneklerden bazıları; IBM’in Deep Blue’sunun Garry Kasparov’un elinden dünya satranç şampiyonluğunu elinden alması, Google’a ait DeepMind firmasının geliştirdiği AlphaGo’nun, strateji oyunu Go’da Fan Hui’yi 5 defa yenmesi, Facebook’un YZ laboratuvarlarından birinde yürütülen çalışmalar sırasında iki sohbet robotunun birbirleriyle yalnızca kendilerinin anlayabileceği şekilde konuşmaya başlaması, bir Çin bilişim firmasının geliştirdiği sohbet robotu (chatbot) Çin’de iktidar olan Komünist Parti’yi kötülemesi, Hong Kong merkezli Hanson Robotics firmasının en yeni YZ teknolojisiyle donatılmış robotu Sophia’ya, Suudi Arabistan devleti tarafından vatandaşlık verilmesi (Ayas, 2018: 7). Sophia böylelikle, vatandaşlığa sahip ilk insansı robot olmuştur.

<sup>20</sup> Bu gelişmeler aslında yeni sayılabilecek gelişmeler olarak görülmemelidir. Uzmanlar uzun yıllardan beri bu çalışmalar üzerinde araştırmalar yapıyorlar. Özellikle sosyal bilimler alanında bu gelişmeler üzerine makaleler yazılıyor olması da yeni değildir. Çalışmalar özellikle sosyal robotlar üzerine yoğunlaşmaktadır. Bunlardan birkaçına örnek olarak “İletişimin bir aracı olarak insansı sosyal robotlar” (Shanyang Zhao, 2006); “İletişim Araştırmalarında Yeni Sınır: Neden Sosyal Robotları İncelemeliyiz?” (Peter & Kühne, 2018); “İletişim ve Yapay Zeka: 21. Yüzyıl için Fırsatlar ve Zorluklar” (Gunkel, 2012). Bu son çalışmada sosyal robotların veya daha genel olarak bilgisayarların, insan kullanıcılarla yüzleşen, onları çağırın ve uygun bir karşılık gereksiniminde olan başka türden iletişimsel ‘öteki’ olarak görülebilmemesine olanak tanır. “İletişim partneri artık insan değil. Buna göre sosyal robotlar bizi iletişimsel ‘öteki’nin tipik olarak insan olduğu fikrini yeniden düşünmeye zorluyor” (Gunkel, 2012: 21).



vurgulayacağız? Bu boşluk durumu, ne ile doldurulacak? Öyle bir şey arıyor ki bilmenin ve bilginin yerine konulacak şey, insan varoluşu ve yapay zekâ arasındaki ayrımın kesin belirleyicisi olsun. Bu da Kuçuradi'nin “Benim buramı açarsan kalp görürsün, ama onun burasını açarsan tel görürsün” ifadesinde anlamını hem açığa vuran hem de gizleyen “sevgi” dışında ne olabilir ki!

### Kaynaklar

- Adalı, E. (2017). Yapay Zekâ. *İnsanlaşan Makineler ve Yapay Zekâ*. (Haz. M. Karaca). İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi Vakfı Yayınları, 8-13.
- Ayas, M. (2018). Yapay Zekâ - İnsandan Öte. *Thinktech Araştırma Raporu, Ocak 2018*. STM Teknolojik Düşünme Merkezi. [https://thinktech.stm.com.tr/uploads/raporlar/pdf/232201818557919\\_stm\\_yapayzeka\\_insandanote.pdf](https://thinktech.stm.com.tr/uploads/raporlar/pdf/232201818557919_stm_yapayzeka_insandanote.pdf).
- Baudrillard, J. (1995). *Kötülüğün Şeffaflığı: Aşırı Fenomenler Üzerine Bir Deneme*. (Çev. E. Abora & I. Ergüden). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Baudrillard, J. (2011). *Simülakrlar ve Simülasyon*. (Çev. O. Adanır). İstanbul: Metis Yayınları.
- Chun, W. H. K. (2015). Crisis, Crisis, Crisis; or, The Temporality of Networks. *The Nonhuman Turn*. (Ed. R. Grusin). Minneapolis: University of Minnesota Press, 139-166.
- Çelebi, V. & İnal A. (2019). Yapay Zekâ Bağlamında Etik Problemi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 66, 651-661.
- Çelebi, V. (2015). Zihinsel Süreçlerin Fiziksel Olarak Açıklanma Süreci ve Fizikalizm Eleştirisi. *Felsefe Dünyası*, 61, 127-152.
- Çelebi, V. (2019). Searle ve Nagel'in Bilinç Kuramlarında Fizikalizm Eleştirisi Bağlamında Yapay Zekânın Sınırı Tartışması. *Beytulhikme An International Journal of Philosophy*, 9 (2), 351-376.
- Çelebi, V. (2020). Thomas Nagel'in Bilinç Kuramından Hareketle Diğer Zihinlerin Bilgisine Doğrudan Erişim Probleminin Değerlendirilmesi. *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, 29, 353-368.
- Dartmouth (1956). Artificial Intelligence (AI) Coined at Dartmouth. Erişim: 03.05.2021. <https://250.dartmouth.edu/highlights/artificial-intelligence-ai-coined-dartmouth>.
- Fuchs, C. (2014). *Social Media: A Critical Introduction*. London: SAGE Publications.
- Gödelek, K. (2013). *Zihin Felsefesi*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Gunkel, D. J. (2012). *Communication and Artificial Intelligence: Opportunities*



- and Challenges for the 21st Century. *Communication +1*, 1 (1), 1-25.
- Ifrah, G. (2002). *Bilgisayar Ne Sayar: Rakamların Evrensel Tarihi IX*. (Çev. K. Dinçer). Ankara: Tübitak Yayınları.
- Kuçuradi, İ. (2020). İnsan İlişkilerini Becermek Mars'a Gitmekten Zor. Erişim: 12.02.2021. <https://www.youtube.com/watch?v=SQ7soJHTZ9g>.
- Nagel, T. (1974). What Is It Like to Be a Bat? *The Philosophical Review*, 83 (4), 435-450.
- Nagel, T. (2004). *Her Şey Ne Anlama Geliyor: Felsefeye Küçük Bir Giriş*. (Çev. H. Gündoğan). İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Peter, J. & Kühne, R. (2018). The New Frontier in Communication Research: Why We Should Study Social Robots. *Media and Communication*, 6 (3), 73-76.
- Qi, J. & Monod, E. & Fang B. & Deng, S. (2018). Theories of Social Media: Philosophical Foundations. *Engineering*, 4 (1), 94-102.
- Turing, A. M. (1950). Computing Machinery and Intelligence. *Mind*, 49, 433-460.
- Warburton, N. (2019). *Felsefeye Giriş*. (Çev. K. Cankoçak & M. A. Arslan). İstanbul: Alfa Yayınları.
- Zhao, S. (2006). Humanoid Social Robots as a Medium of Communication *New Media Society*, 8 (3), 401-419.

**Öz:** Yapay zekâ çalışmaları, bilgisayar ve enformatik alanlarının en fazla önem verdiği konulardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Zihin felsefesinin önemli problemlerinden biri de yapay zekâ çalışmaları çerçevesinde ortaya çıkan “öteki zihinler” problemidir. Öteki zihinler probleminin temelinde, bilince ait deneyimlerin öznel karakterinin belirleyici olduğu görülmektedir. Bir insanın ve insan dışındaki canlıların bir zihne sahip olduğunu ya da bilinçli olduğunu nereden biliyoruz? sorusu öteki zihinler probleminin temel sorusu olmaktadır. Bu problem, bugüne kadar dış dünya ve insanlarla olan toplumsal ilişkilerimizden yola çıkılarak ele alınmıştır. Bu doğrultuda, makalenin amacı bu problemin günümüz toplumunun sosyalleşme aracı ve mekânı olan sosyal medya üzerinden bir kritiğini yapmaktır. Sonuç olarak makalede, sosyal medya üzerindeki bireylerin varoluşlarının yapay zekâ çerçevesinde ve Nagel’in “öteki zihinler” problemine ilişkin ortaya koyduğu bilince ait deneyimin öznel karakteri argümanından da hareketle incelenmesi amaçlanmaktadır.

**Anahtar Kelimeler:** Nagel, yapay zekâ, öteki zihinler, birey, bilinç, sosyal medya.

